

СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ ЛИТВИ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

В статті розкриваються особливості сприйняття сучасної картини світу студентською молоддю Литви та України. Зроблено їх порівняльний аналіз.

Ключові слова: картина світу; образ світу; сприйняття; студентство; молодь Литви та України; малюнок-символ; наочність; соціальні аксіоми.

Актуальність вивчення проблеми сприйняття картини світу в умовах глобальних світових змін пов'язана не тільки зі зміною зовнішніх умов людського існування, але значною мірою з перетворенням самої загальнолюдської орієнтованості, яка також змінюється у ході розвитку суспільства, є невичерпною за змістом і перш за все стосується молоді.

Теоретико-методологічною основою при аналізі категорії картини світу стало вивчення «образу світу» в класичній та сучасній психології. Роботи О.М. Леонтьєва, В.П.Зінченка, С.Д.Смірнова, С.М.Симоненко, В.В.Петухова, Т.М.Титаренко та ін. свідчать про те, що проблема «образу світу», «картини світу» привертає увагу дослідників, яку вони розглядають з різних позицій. Багатство та оригінальність різних підходів до розуміння феномена картини світу, розроблених в різних галузях, дає можливість розширити розуміння в рамках психологічних знань процесів сприймання та інтерпретації інформації, взаємодії носіїв різних картин світу, успішності адаптації «Я» у світі через розуміння його системи тощо. Адже уявлення про світ – як предметний, так і соціальний – створює основу психічної свідомості людини. Однак, всі ці підходи об'єднує переконливе трактування дослідниками «картини світу» як складного утворення психіки, яке характеризується суб'єктивною системністю сприйняття людини: цілісністю, багаторівневою системою уявлень про світ та його взаємозв'язки, інших людей, себе та свою діяльність, про просторові та часові послідовності подій, їх причини, значення та цілі.

За концепцією О.М.Леонтьєва, образ світу визначається як відображення в психіці цілісного багатомірного предметного світу в усіх його взаємозв'язках і взаємозалежностях між речами (предметами), до яких належить і сама людина.

Характеристики образу світу, обґрунтовані у відповідності до загальних положень про активність психічного відображення, про те, що цілісний образ свідомості може керувати діяльністю суб'єкта, регулюючи і визначаючи її зміст, стверджується в роботах С.Д. Смірнова.

Таку цілісну систему уявлень про себе і навколишній світ, про свою роль і місце в ньому, про просторові і тимчасові послідовності подій, їх причини та цілі має кожна культура, в середині якої формується світогляд окремої особистості. З розвитком цивілізації і накопиченням величезного обсягу різномірної інформації за допомогою наукових відкриттів, образ світу втратив свою внутрішньокультурну цілісність і став надзвичайно варіативним. Образ світу став представляти собою цілісну конструкцію світу з виділених свідомістю елементів, актуально значущих, ціннісних і дещо суперечливих для окремої людської особистості. Образів світу існує стільки, скільки існує їх носіїв, - кожна людина є конструктором власного світу. У повсякденному житті світ і образ світу злиті в єдине ціле.

Суб'єктивний образ світу має базову, інваріантну частину, загальну для всіх її носіїв, та варіативну, відображає унікальний життєвий досвід суб'єкта. Інваріантна частина формується в контексті культури, відображаючи її систему значень і сенсів. Мінливість її визначається тією соціокультурною реальністю, в яку занурена людина. Реалії сучасного світу ускладнюють використання традиційних патернів культури внаслідок його мінливості. Тому кожне нове покоління «створює» такий образ світу, який дозволяє йому адекватно адаптуватися в світі і адекватно впливати на цей світ.

У співвідношенні понять «образ світу» і «картина світу» існує чимало підходів. Дана проблема розглядається в роботах С.Д. Смірнова, В.В. Петухова, О.Ю. Артем'євої, С.М. Симоненко, Т.М. Титаренко та багатьох інших вчених.

У нашому дослідженні співвідношення цих понять розглядається в контексті об'єктивного і індивідуального (С.М. Симоненко, 2005). З цих позицій «картина світу» розглядається як похідна від глобального «образу світу», який визначає світогляд людини, як зміст і результат її духовної діяльності.

Метою нашої роботи стало вивчення особливостей сприйняття картини світу молоддю України та Литви.

Сучасні дослідження визначають молодь як соціально-демографічну групу суспільства, що виділяється на основі сукупності характеристик, особливостей соціального положення і зумовлених тими або іншими соціально-психологічними властивостями, які визначаються рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, особливостями соціалізації в суспільстві. До того ж цей вік характеризується змінами структурних компонентів особистості, які формуються під впливом складних та мінливих, нових за своєю суттю умов. Саме в цей час дозрівають її когнітивні та особистісні передумови, відбувається рефлексія власного життєвого шляху, з'являється потреба у власній реалізації. Потреба у сенсі життя в юнацькому віці проявляється в тому, що без появи цінностей, які визначають сенс існування, їх життєдіяльність не відповідає власним можливостям, не спрямована в майбутнє і негативно ними оцінюється (І.С.Кон, В.Т. Лісовський, О.В.Голстих, Н.Д.Сорокіна та ін.).

Вибірку нашого дослідження склали студенти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, м. Одеса, Україна (25 осіб) та студенти університету імені Вітоутаса Великого, м. Каунас, Литва (25 осіб). Загалом - 50 осіб віком від 19 до 23 років. Вузкоспрямованою є вибірка відносно віку досліджуваних та їх фахової належності, тобто певною мірою репрезентує генеральну сукупність – ту множину об'єктів, стосовно якої формувалась дослідницька робота. Тож вибірка дозволила нам не тільки проаналізувати отримані дані, а й зробити

порівняльний аналіз особливостей сприйняття картини світу молоді України та Литви.

У процесі емпіричного дослідження нами були використані наступні методики: проективна методика «Символ» (Л.А.Снігур) з метою вивчення цілісних уявлень особистості про можливість реалізувати себе, співвідношення історичних і індивідуальних життєвих цінностей молоді України та Литви; опитувальник «Соціальні аксіоми -82» М.Бонда і К.Леунга для вимірювання особливостей сприйняття картини світу української і литовської молоді; проективна методика «Картина світу» (Є.С.Романова) з метою виявлення картини світу, уявлень про світ та світогляд студентської молоді України та Литви.

Аналіз та інтерпретація результатів за методикою «Символ» показали схожість та відмінності у сприйнятті картини світу студентською молоддю означених країн. Досліджуваним обох груп пропонувалося зобразити за їх думкою символ свого життя і, як і наступним символам даної методики, дати назву цьому символу.

Категоріями, які набули найбільшої ваги, визначаючи «Символ життя» і те, що безпосередньо впливає на цей символ, серед українських досліджуваних стали: *люди* (44%), *сім'я* (44%), *мир* (20%), *здоров'я* (20%). Позитивно впливають на них *любов* (38%) та *сім'я* (20%), негативний вплив здійснює *війна* (20%). Теми-символи, які набули найбільшої ваги, визначаючи «Символ країни» і те, що безпосередньо впливає на цей символ: *люди* (36%), *прапор* (24%), *герб* (20%), *закон* (20%). Позитивно впливають на них *гроші* (16%) і *знання* (16%). Негативний вплив мають *гроші* (28%), *екологічні катастрофи* (24%), *корупція* (24%), *влада* (20%).

Те, що категорія «люди» набула найбільшої ваги й у «Символі життя», і в «Символі країни» можна трактувати як людинолюбство, усвідомлення себе як частини людства взагалі, прагнення до гармонії в міжособистісних стосунках, тобто ця категорія носить «надіндивідуальний характер», що визначається, на наш погляд, соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві і відображаються у свідомості молоді. Великої ваги набули категорії «сім'я» і «любов». Категорія «сім'я» повторюється і як те, що позитивно впливає на «Символ життя». Отже, велику цінність для себе українська молодь бачить у гармонійних сімейних та дружніх стосунках, любові, знаннях, матеріальній незалежності, здоров'ї. Негативне ставлення до влади, корупції, екологічних катастроф, війни, матеріальної нестабільності можна пов'язати з некомфортним сприйманням свого теперішнього життя та тривоги за майбутнє, соціальну незахищеність.

Кольори, які використовували досліджувані, передавали настрої та відношення до малюнка-символа. Позитивні теми відображались яскравими кольорами. Домінували блакитний, зелений, рожевий, синій, червоний. Взагалі, помітно переважає пастельна тональність кольорів. Негативне розмальовувалося темним зеленим (війна), чорним (наприклад, тема «корупція» була намальована у вигляді американських доларів і закреслено чорним олівцем). Категоріями, які набули найбільшої ваги, визначаючи «Символ життя» і те, що безпосередньо впливає на цей символ, серед литовських досліджуваних стали: *гроші* (24%), *освіта* (16%), *екологія* (16%). Позитивно впливають на них: *гроші* (24%), *успіх* (12%), *кохання* (12%). Негативний вплив оказують: *екологія* (24%), *люди* (24%), *алкоголь* (12%). Теми-символи, які набули найбільшої ваги, визначаючи «Символ країни», і те, що безпосередньо впливає на цей символ: *люди* (32%), *прапор* (24%). Позитивно впливають на них: *гроші* (32%), *ЄС* (20%). Негативний вплив мають: *еміграція* (32%), *націоналізм* (20%).

Отже, литовська молодь визначає для себе такі цінності: як матеріальна стабільність для себе і для своєї країни; задоволення тим, що знаходиться в Європейському Суспільстві, високо цінує освіту, дружні стосунки, любов, успіх. Негативно ставиться до тих, хто покидає свою країну.

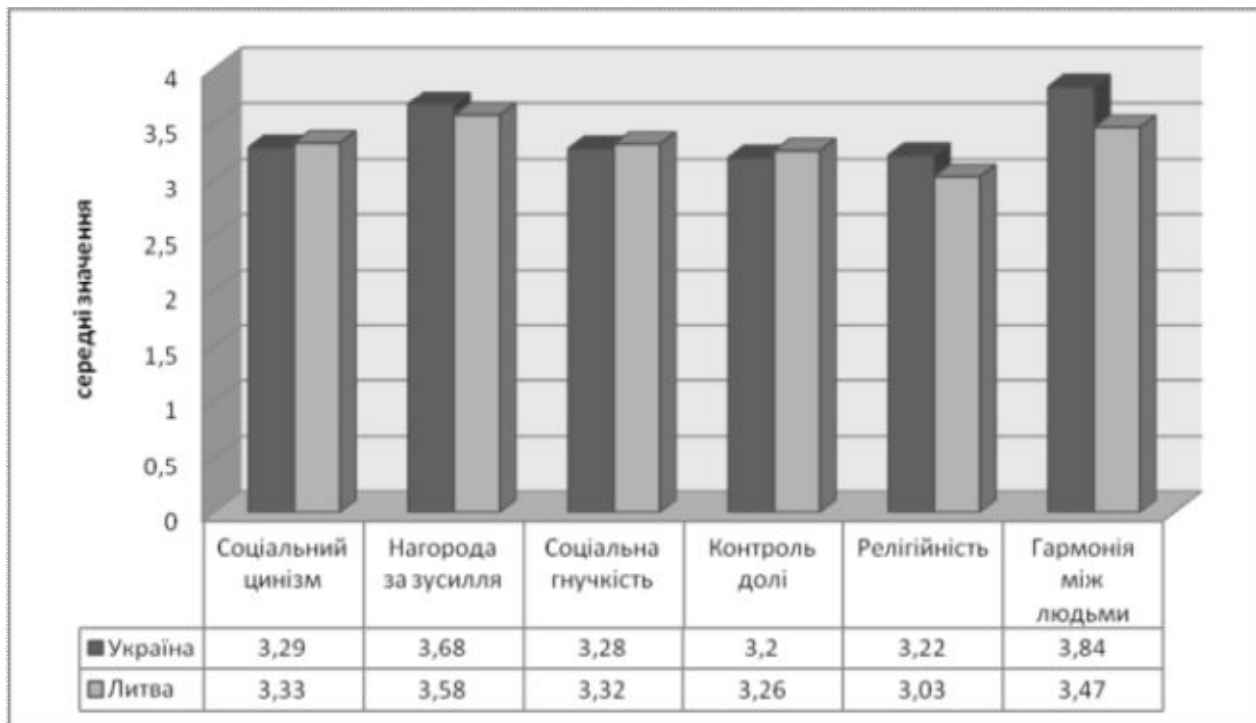
Кольори в литовській вибірці також визначили відношення досліджуваних до тем-символів. Домінують: темний синій, темний зелений (найчастіше у вигляді географічної карти своєї країни), жовтий, червоний. Часто використовується чорний колір, 16% респондентів взагалі не використовували колір. Все чітко вимальовано, і позитивне, і негативне, але в чорному кольорі. У деяких випадках, бажаючи висловити негативне ставлення, були використані дуже неочікувані кольори. Наприклад, у темі «війна» вибух чорний, а атомна бомба рожева. У категорії «еміграція», до якої вони негативно ставляться як до того, що погано впливає на «Символ країни», великою червоною стрілкою вказують напрямок до інших країн Європи.

Порівнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що базові цінності схожі для студентської молоді обох країн. Молодь прагне бути здоровою, матеріально стабільною, здобути освіту, мати гармонійні відносини перш за все із сім'єю, яка її підтримує. Однак, спрямованість на людство більш визначена в українській вибірці. Те, що показники категорії «люди» в литовських досліджуваних набули високої ваги, і в «Символі країни», і в тому, що негативно впливає на «Символ життя», може свідчити про певну інтолерантність. Матеріальна забезпеченість («гроші») набула більшої переваги в литовській молоді. З різних приводів, але молодь обох країн не відчуває достатню соціальну захищеність.

У комплексі діагностичних методик, застосованих у дослідженні особливостей сприйняття картини світу молоддю України і Литви, психомалюнок відіграє значущу роль, завдяки своїм сутнісним характеристикам та наочності.

Аналіз результатів емпіричного дослідження за методикою «Соціальні аксіоми (SAS -82)», обчислення середніх значень відповідей кожного українського і литовського досліджуваного по всіх ствердженнях та зіставлення між собою отриманих даних (див. діаграму) показало, що шість блоків соціальних аксіом, в яких репрезентується картина світу: «соціальний цинізм», «нагорода за зусилля», «соціальна гнучкість», «контроль долі», «релігійність», «гармонія між людьми», в українській вибірці мають відмінності, особливості прояву в порівнянні з даними, здобутими по литовській вибірці.

Найбільш питоме значення (яке достовірно відрізняється від значень інших відповідей) належить в українців (Хср.-3,84) соціальній аксіомі «*гармонія між людьми*». У литовської молоді ступінь вираженості цього фактору – Хср.-3,47. Означений фактор виражає прагнення до гармонії в міжособистісних стосунках, бажання любити, віру в сім'ю, у те, що сім'я може захистити від самотності та забезпечити безпеку. Для литовської молоді також цей фактор має високу цінність (2 рангове місце).

Діаграма середніх значень дослідження соціальних аксіом молоді України і Литви

Але перш за все вони виділяють фактор «нагорода за зусилля», який містить судження-вірування про те, що зусилля, знання і ретельне планування призведуть до позитивних результатів. І якщо зіставити з факторами «релігійність» та «контроль долі», які мають низькі ступені вираженості, можна припустити, що литовська молодь також цінує сімейні стосунки, традиції, але вважає, що повинна сама, завдяки своїм зусиллям, будувати свою долю, хоча і вірить більш, ніж українська молодь, що існують зовнішні сили, які втручаються в їхню долю, і яким вона повинна підкорятися.

Подальший аналіз показав, що в даний час для обох вибірок досліджуваних характерний негативний погляд на діяльність соціальних інститутів, що в молоді існують внутрішні конфлікти, тому, можливо, і молодь України, і молодь Литви відводять 3 рангове місце фактору «соціальний цинізм», який є самим «непродуктивним» блоком соціальних аксіом. Він негативно пов'язаний з рівнем довіри, економічною самостійністю і позитивно з етнічною інтолерантністю. До психологічних характеристик К.Леунг і М.Бонд відносять замкнутість, ненадійність, прагнення до суперництва, агресивність і, в той же час, пасивність. Але, як вважають обидві групи, якщо розділяти соціальні аксіомы, які входять до блоку «соціальний цинізм», слідувати їм, можна відчувати себе комфортно і в цілому бути задоволеним своїм життям.

Суттєво відрізняється за своїми показниками між українською вибіркою та литовською фактор «релігійність» (відповідним чином 3,22 і 3,02). Для української молоді релігійні вірування виявилися більш цінними, ніж для литовської, тобто молодь України з більшою повагою ставиться до релігійних цінностей, вона схильна вірити, що «за добрі справи буде нагорода, а за погані – покарання», що «добро завжди перемагає зло». Такий оптимізм взагалі притаманний українському народу, як свідчать праці українського етносу. Але те, що вони відводять даному фактору одне з останніх рангових місць, можна пояснити, на нашу думку, тим, що швидше за все ці цінності транслюються молоді більше старшим поколінням, а молодь їх сприймає, оскільки цінує сімейні відносини, довіряє батькам, прагне до міжлюдської гармонії.

Блок «соціальна гнучкість» (4 рангове місце) – припущення про те, що не існує жорстких правил, а скоріше є безліч варіантів досягнення результатів, свідчить про певну розгубленість української і литовської молоді. Респондентам обох груп незрозуміла логіка подій, що відбуваються, вони мало здатні адаптуватися до постійно мінливих обставин дійсності, світ міжособистісних відносин є для них складним.

Фактор «контроль долі» розділюється на дві частини, які нами були інтерпретовані як «залежність від долі» і як «контроль власної долі». Більшими фаталістами виявилися литовські досліджувані (44%), хоча вони і не виявили особливої релігійної схильності (5%), тільки 28% досліджуваних вважають, що потрібно самим контролювати власну долю. Серед українців 16% виявили себе залежними від долі, 48% налагоджують свою долю самі.

Отже, соціальні аксіомы не тільки володіють роз'яснювальною та прогностичною цінністю при розумінні соціально-економічної і соціально-політичної поведінки людей, їх універсальність дозволила нам виявити особливості сприйняття картини світу сучасною молоддю означених країн.

Аналіз та інтерпретація психомалюнків вибірки молоді обох країн за методикою «Картина світу» дали змогу відтворити не тільки внутрішній простір людини, а також було визначено взаємовідносини особистості і країни, особистості й інших людей, особливості сприйняття світу.

В українських досліджуваних переважає сприйняття «планетарної» картини світу (52%), яка визначається достатньо високим ступенем єдності і концептуальності: це мир, дружба, щастя, єдність всіх народів. Всі малюнки

даного виду мають оптимістичний характер: планета в долонях людських; голуб, як символ миру, на фоні планети; люди різних національностей та навіть різних епох біля земної кулі.

«Планетарна» картина світу литовських досліджуваних (32%) відрізняється яскраво вираженою насиченістю кольорів: земна куля у вигляді райдуги; блакитна або синя з коричневим планета. Виділяються не тільки позитивні (люди різних національностей тримаються за руки, планета у вигляді квітки), а й негативні феномени. Наприклад, малюнок земної кулі у вигляді географічної карти. В малюнку використано дуже яскраві кольори: яскраво жовтий, яскраво зелений, червоний. Виділені червоним кольором африканський континент, Росія та Японія – це ті світові регіони, звідки йде загроза для планети: відповідним чином – хвороби, агресія, радіація (інтерпретація автора малюнку). Ще один малюнок зображено тільки чорним кольором: земна куля, а понад нею людина у вигляді долі маніпулює як маріонетками планетою та людьми.

«Пейзажна» картина світу має перевагу в литовській виборці (40%). Пріоритети віддаються образам природи, людським проблемам, високим почуттям.

Види природи, які ілюструють образ «картини світу» українських респондентів (24% досліджуваних) мають тематичні особливості. Є малюнки, які висловлюють тривогу: багато машин; заводи, фабрики, які димлять; сонце, яке ледь пробивається крізь хмари і скупий пейзаж. Все це свідчить про хвилювання за екологію на планеті.

Картина світу, яка б зображала дім, навколишнє, своє безпосереднє оточення - відсутнє в обох групах досліджуваних. На наш погляд, це може свідчити про майже повну відсутність включення себе як особистості і своєї долі в «картину світу». У даному випадку особистість виявляється в ціннісних орієнтаціях як спостерігач.

Отже, отримані результати показали, що тематика малюнків визначається цілісністю, концептуальністю, усвідомленням молоддю глобальних проблем цивілізації в її взаємовідносинах із природою, яскравою вираженістю оцінок від позитивних до негативних.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів, пов'язаних з особливістю сприйняття картини світу. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть бути моніторингом, виявити нові грані сприйняття особистістю картини світу, зміну її цінностей, відношення до певних подій, що можуть відбуватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев А. Н. Образ мира / А.Н. Леонтьев // Избр. психол. произведения. – Т.2. – 1983. – 320 с.
2. Симоненко С.М. Аналіз категорії «Образ світу» та «Картина світу» у контексті дослідження візуально-мисленевих стратегій / С.М. Симоненко // Наука і освіта. – 2007. – №3. – С.45-52.
3. Смирнов С.Д. Понятие «образ мира» и его значение для психологии познавательных процессов / С.Д. Смирнов // А.Н.Леонтьев и современная психология. – М.: Изд-во моск. ун-та, 1983. – С.149-155.

Подано до редакції 23.09.2011
